

СПЕЦИФІКА СЛУЖБИ В АЕРОМОБІЛЬНИХ ВІЙСЬКАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТРИБКІВ З ПАРАШУТОМ НА ПСИХІКУ ВОЇНІВ-ДЕСАНТНИКІВ

Самойлов М.Г.*, Альохіна Н.В.**

*доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри
психології та педагогіки ДАФК,

** здобувач ДАФК(м.Харків)

У теперішній час багато людей змушені здійснювати свою професійну діяльність у складних умовах. Так, якщо діяльність викликає надмірні нервово-психічні або фізичні напруги, супроводжується ризиком одержання травм, поранень або навіть існує загроза життю, такі умови дослідники визначають як екстремальні або надекстремальні [10], особливі [2] і ризиконебезпечні [12]. Вплив цих умов діяльності на психіку вивчався у фахівців великої кількості професій: пожежні-рятувальники [7], військові [5], працівники правоохоронних органів [1] та ін.

У більшості досліджень, присвячених цій тематиці, встановлені факти негативного впливу на психіку фахівців стресогених умов діяльності [6]. Причому у багатьох з них виявлені пролонговані негативні зміни у психіці, які виникають у формі післятравматичних стресових розладів [9; 11]. А наявність передпатологічних і патологічних змін у психіці може викликати й соматичні розлади, і патології. Безумовно, такі люди вимагають лікування, при цьому виникають фінансові, юридичні, медичні й соціальні проблеми. Тому, очевидно, що одним із завдань психологічної науки є виявлення умов діяльності, які спричиняють порушення психіки, і відповідно пошук шляхів і способів профілактики і психокорекції вже наявних негативних змін.

Є спеціальні дослідження, у яких показано, що стрибки з парашутом належать до діяльності в особливих умовах, тому що цей вид діяльності вимагає надмірної нервово-психічної напруги і пов'язаний з ризиком для здоров'я і навіть життя [7; 12].

Разом з тим, аналіз літератури свідчить про те, що проблема психологічного забезпечення парашутистів, особливостей їхньої психологічної підготовки є далекою від остаточного рішення.

Існуючі роботи в цій області здебільшого присвячені або питанням фізичної й технічної підготовки парашутистів, або являють собою посібники з випробування парашутів і довідники. Проблеми психології парашутного спорту в літературі частково освітлені, хоча це роботи 25-30 літньої давнини.

Що стосується досліджень з психології стрибків з парашутом у десантників, то тут практично відсутні системні розробки і є лише розрізнені дані.

Актуальність дослідження. У зв'язку із зазначеним вище своєчасним і досить актуальним є вивчення впливу стрибків з парашутом на психічні стани, якості й властивості особистості парашутистів. При цьому залишається невирішеним цілий ряд питань: як впливає специфіка даного виду спорту на нервово-психічну стійкість спортсменів; яку роль відіграє мотивація стрибків з парашутом у їхньому здійсненні; чи можна за допомогою одержуваних у процесі стрибків з парашутом психічних напруг «витиснути» уже наявні до цього негативні нервово-психічні зміни; чи існують розходження у сприйнятті і психологічних порушеннях, які викликані стрибками, у новачків і досвідчених парашутистів, у спортсменів і військових?

Більше того, очевидно, що змусити себе пірнути з літака в безодню, зазнати вільного падіння й польоту під куполом парашута, безумовно, оплачується «дорогою ціною»: негативними порушеннями у психіці. І тому досить актуальним є пошук шляхів і методів зменшення, ослаблення цих порушень, підвищення стресостійкості, корекція психічних перенапруг і, врешті-решт, навчання парашутистів психічній саморегуляції.

Тому, у зв'язку з актуальністю й відсутністю системних даних із зазначеної проблеми в нашій роботі була поставлена **мета:** встановити вплив стрибків з парашутом на психічний стан і якості особистості парашутистів і обґрунтувати шляхи їхньої оптимізації.

Для реалізації поставленої мети застосовувалися наступні методи дослідження: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, психодіагностичне тестування, анкетування й математична обробка кількісних даних.

Бойова підготовка в аеромобільних військах будується на загальних принципах, прийнятих у збройних силах України. Однією із провідних дисциплін у частинах і з'єднаннях цих військ є повітряно-десантна підготовка. Основне її завдання полягає в навчанні особового складу вмілому здійсненню стрибків з парашутом з військово-транспортних літаків у складних умовах бойової обстановки, швидкій підготовці бойової техніки й вантажів до десантування. Виконання цього завдання й визначає специфіку психологічного забезпечення бойової підготовки в аеромобільних військах. Повітряно-десантна підготовка складається з наземної підготовки і практичного здійснення стрибків з парашутом із сучасних літаків військово-транспортної авіації.

При проведенні наземної підготовки особовий склад вивчає теоретичні основи стрибка з парашутом, його матеріальну частину й порядок укладання, пристрій і правила експлуатації парашутних приладів. У процесі наземної підготовки особовий склад тренують зі спеціальним спорядженням, прищеплюють практичні навички у стрибках з парашутом шляхом занять на спеціальних снарядах і тренажерах повітряно-десантного комплексу.

Перед стрибком у починаючого парашутиста процес очікування складної й небезпечної діяльності викликає звичайно досить сильні переживання, інтенсивність і тривалість яких залежить від рівня психологічної підготовленості. З метою зняття зайвої напруженості вони самі намагаються до дрібних подробиць представити й проаналізувати кожний етап виконання стрибка. Своєрідність реакції в парашутистів-початківців така, що фізіологічні зміни в організмі з'являються в основному внаслідок сильної нервово-психічної напруги у процесі набору висоти в літальному апараті й у момент відділення від літака. Надмірно виражена емоційна напруга при здійсненні стрибка

може звести нанівець результати навчання і є основною причиною грубих помилок у момент відділення від літака при діях у повітрі, що, у свою чергу, негативно впливає на розкриття парашута, безпеку зниження й іноді приводить до травм у момент приземлення.

Відсутність достатнього досвіду регулювання своїх психічних станів позначається на появі нав'язливих думок (а раптом не розкриється парашут або не вистачить сил відділитися від літака, чи зможу я дихати у вільному падінні, чи вистачить сил зробити «подушку»). Визначальне значення при стрибку з парашутом завжди належить емоційній напрузі.

Особливо помітні зміни у психіці парашутиста-початківця за 15-20 хвилин до здійснення стрибка й у момент посадки в літак. У процесі набору висоти в них відзначається підвищення психічної напруженості, скутість. Усю свою увагу вони зосереджують на своїх почуттях, думках, переживаннях.

Найбільшій напруженості парашутисти-початківці зазнають за 2-3 хвилини до стрибка. Деякі парашутисти через сильні переживання мало пам'ятають із того, що відбувалося з ними в цей час. Подальше зростання психологічної напруженості спостерігається в парашутистів у вільному падінні в перші 5-10 секунд у період адаптації до нового безопорного стану.

Вільне падіння для парашутиста-початківця є складним як із психологічної, так і з технічної сторони. У миті найвищої психологічної напруженості парашутист повинен виконати найбільш відповідальні дії: правильне, контрольоване відділення, додання тілу потрібного положення для стабільного падіння, виконання маневрів, контролювання висоти, вчасне розкриття парашута.

Після розкриття парашута відбувається різке зниження швидкості падаючого парашутиста і з'являється опорний стан. У цей момент відбуваються й різкі зміни у психічній діяльності (перехід від значної напруженості до розрядки). Це стан у багатьох парашутистів-початківців супроводжується бурхливими емоціями, наступає почуття полегшення, різко поліпшується настрій.

Такий стан швидко змінюється на психологічну напруженість, викликану необхідністю постійного контролю за зниженням, забезпеченням приземлення в заданому районі. Напруженість особливо зростає перед приземленням. При виникненні найменших помилок при приземленні більшість парашутистів-початківців допускають недоцільні дії. Ці дії, внаслідок надмірної психологічної напруженості парашутиста й нездатності в короткий час проаналізувати ситуацію, як правило, приводять до збільшення помилок. Особливо зростання психологічної напруженості відмічається при приземленні в сильний, рвучкий вітер, на перешкоди (дерева, будови, стоянка літаків).

Таким чином, діяльність парашутиста при здійсненні стрибка з парашутом протікає в умовах насиченого впливу на його психіку різних, у тому числі небезпечних для його життя, факторів.

На другому етапі воїни-десантники виконують стрибки з парашутом у складних метеорологічних умовах, у різний час доби й року, на незнайомій місцевості. При здійсненні стрибка на організм людини впливають позитивне прискорення під час вільного падіння парашутиста, обдування повітряним струменем, негативне прискорення при розкритті купола парашута й у момент приземлення. При висотних перельотах до місця десантування на організм парашутистів за певних обставин може негативно впливати недостача кисню. Вплив зазначених факторів проявляється у вигляді підвищеної тривожності й емоційного збудження парашутистів, фізіологічних і біохімічних зрушень у їхньому організмі, м'язової напруги в момент стрибка.

Складніше із психологічною підготовкою десантників. Під цим поняттям мається на увазі здатність парашутиста до виконання комплексу необхідних рухів і дій у реальних умовах стрибка, до збереження самоконтролю за своїми діями при його здійсненні від моменту відділення від літака до приземлення. З досвіду повітряно-десантної підготовки відомо, що деякі воїни, засвоївши у процесі наземної підготовки всі елементи стрибка, у реальних умовах втрачають придбані навички, пропускаються помилок, що ведуть до травм. Причинами втрати

навичок можуть бути недостатнє закріплення їх на тренувальних заняттях або психологічна невідповідність до стрибка з парашутом.

Відповідно до причин травматизму попередження його здійснюється у двох напрямках. Перший напрямок полягає у формуванні в десантників на снарядах і тренажерах спеціальних умінь і стійких навичок, виконуваних у певній послідовності, тобто у виробленні динамічного стереотипу. Другий напрямок - психологічна підготовка воїнів, що підвищує емоційно-вольові й моральні якості, необхідні для виконання стрибків з парашутом і ведення бойових дій після десантування.

Психологічна підготовка десантників у сучасних умовах являє собою певну систему, основу якої становлять заходи щодо виховання патріотизму, моральних, фізичних і вольових якостей, які формуються не тільки у процесі повітряно-десантної підготовки, але й на всіх інших заняттях, у години виховної роботи. Тому до психологічної підготовки поряд з фахівцями повітряно-десантної служби залучаються командири підрозділів, їхні заступники з виховної роботи, начальники служб, лікарі частини. Система психологічної підготовки припускає наявність певних теоретичних знань у командирів підрозділів та інструкторів парашутно-десантної підготовки в області фізіології й психології, що дозволяють їм урахувати закономірності фізіологічних реакцій людини й індивідуальних особливостей десантників. Хоча слід підкреслити, що в цьому дуже важливому процесі не беруть участі фахівці-психологи.

Психологічна підготовка десантників повинна включати психофізіологічний добір особового складу до аеромобільних військ, виявлення осіб з недостатньою психологічною стійкістю й диференційованою планомірною роботою з військовослужбовцями з урахуванням ступеня їхньої психологічної підготовленості. Добір особового складу в аеромобільні війська здійснюється в цей час суто за медичними показниками відповідно до Інструкції про порядок проведення військово-лікарської експертизи у ЗС України.

В умовах військової частини першорядне значення у психологічній підготовці десантників має робота з виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю, що може бути обумовлена або особливостями нервово-психічного характеру військовослужбовця, або негативною настановною реакцією його на стрибок. Особи з настановною негативною реакцією на стрибок є об'єктом спостереження командування, офіцерів відділу виховної роботи й медичної служби частини, які повинні вести з ними систематичну виховну роботу. При виявленні психологічно нестійких осіб необхідно мати на увазі, що, поряд з вираженими, існують і сховані форми психологічної нестійкості. Не проявляючи зовні негативного відношення до стрибка, такі військовослужбовці в силу психологічної непередготовленості при здійсненні стрибка часто припускаються помилок, що супроводжуються травмами.

З метою виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю лікарі частини разом з офіцерами відділу виховної роботи зобов'язані проводити бесіди з військовослужбовцями, що прибули з поповненням. У процесі бесіди виявляється відношення десантника до парашутного стрибка, його мотивація до такого виду діяльності. Особи, негативне відношення до стрибка яких обумовлено особливостями нервово-психічного складу їхніх характерів, підлягають ретельному медичному й психологічному обстеженню лікарями-фахівцями. Якщо причиною негативної реакції на стрибок з парашутом є нервово-психічний розлад, то військовослужбовець проходить діагностику у встановленому порядку з метою рішення питання про придатність до служби в аеромобільних військах.

Найбільші труднощі для виявлення представляють військовослужбовці зі схованою психічною нестійкістю. Виявлення їх можливо в обстановці, наближеної до реальних умов стрибка. З такими умовами десантники зустрічаються на заняттях з використанням найбільш складних тренажерів (тросова гірка, груповий тренажер). Присутність на таких заняттях дає можливість спостерігати за поведінкою та реакціями десантників, які відділяються від «літака». Ознаками схованої психологічної

непідготовленості можуть бути мовчазність, збліднення особи, вираження переляку в очах, загальна скутість і напруженість. Нерідко, однак, особи зі схованою психічною нестійкістю виявляються лише при проведенні першого стрибка з парашутом.

З метою поліпшення психологічної підготовки особового складу в аеромобільних частинах складаються спеціальні плани, у яких передбачаються заходи, проведені як у загальній системі навчання й виховання, так і в системі психологічної підготовки. Загальнопсихологічна підготовка спрямована на виховання у військовослужбовців емоційно-вольових і моральних якостей, активізацію здатностей до виконання стрибка й наступного бойового завдання. Спеціальна психологічна підготовка припускає проведення занять, на яких воїнів повинні знайомити із психологічними закономірностями передстрибкових емоційних реакцій, здійснювати цілеспрямоване виховання стійкого позитивного відношення до стрибків з парашутом, навчати спеціальним прийомам, що пригнічують пасивно-оборонний рефлекс у період підготовки й під час стрибка. Однак ці заняття проводять не психологи, а лікарі, які, у найкращому разі, самі пройшли курс повітряно-десантної підготовки.

Для осіб з виявленою недостатньою психологічною підготовленістю доцільно рекомендувати додаткові вправи: стрибки в пісок, із шостом, стрибки у воду. Необхідно домагатися обов'язкового виконання ними вправ на лопінгу. Перед першим ознайомлювальним стрибком доцільно влаштовувати зустрічі з досвідченими спортсменами-парашутистами, ветеранами Повітряно-десантних військ. Вихованню позитивного відношення до стрибків і подолання почуття страху сприяє демонстрація художніх, документальних і навчальних фільмів, що містять епізоди десантування за допомогою парашутів, проведення показових стрибків спортсменів і ветеранів ПДВ, солдатів і сержантів термінової служби у складі підрозділів.

Висновки:

1. Одним з компонентів служби в аеромобільних військах є психологічна підготовка воїнів-десантників до стрибків з парашутом. У сучасних умовах - це система, що включає заходи

щодо формування в них моральних, емоційно-вольових і стресостійких якостей. Установлено, що як загальна, так і особливо спеціальна психологічна підготовка в аеромобільних військах, пов'язана з підвищенням готовності воїнів проводити стрибки з парашутом у різних умовах, здійснюється на низькому рівні і вимагає пошуку шляхів її вдосконалення.

2. Показано особливості змін у психіці у воїнів-десантників при стрибках з парашутом. Зміни у вигляді нервово-психічної напруженості починаються ще перед стрибком, досягаючи максимуму за 2-3 хвилини до стрибка. Отримані дані однозначно свідчать про необхідність удосконалення психологічної підготовки воїнів-десантників, що дозволить забезпечити зменшення нервово-психічних напруг і, як результатів їхнього впливу, - розвитку післятравматичних стресових змін у психіці й соматичних захворюваннях.

Література

1. Бандурка О.М., Венедиктов В.С., Тимченко О.В., Христенко В.Є. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ. – Харків: НУВС, 2005. – 319 с.

2. Гостюшин А.В. Энциклопедия экстремальных ситуаций. – М.: Зеркало, 1994. – 345 с.

3. Захарчик С.В. Формирование психической устойчивости у воинов-десантников к влиянию факторов современного боя: Автореф... дис. к. психол. н.: 19.00.09 – психология деятельности в особых условиях. – М: МГУ, 1993. – 21 с.

4. Захарчик С.В. Формирование психической устойчивости у воинов-десантников. – М: Наука, 1994. – 312 с.

5. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. – СПб.: Питер, 2006. – 480 с.

6. Лебедев В.И. Экстремальная психология. Психологическая деятельность в технических и экологически замкнутых системах. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 431 с.

7. Марьин М.И., Ловчан С.И., Ефанова И.Н. Влияние условий труда на Чернобыльской АЭС в послеаварийный период на психическое состояние работников пожарной охраны // Психологический журнал. -1992. - Т. 13, № 4. - С. 75-77.

8. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. – Ростов н/Дону: Феникс, 2005. – 315 с.

9. Соловьев И.О. Посттравматический стрессовый синдром: причины, условия, последствия, оказание психологической помощи и психореабилитация. – М.: Наука, 2000. – 576 с.

10. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 607 с.

11. Тарабрина Н.В., Лазебная Е.О. Синдром посттравматических стрессовых нарушений: современное состояние проблемы // Психологический журнал . – 1992. – Т. 13, № 2. – С. 14-29.

12. Тимченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування. – Харків: УВС, 2000. – 268 с.

13. Черепанова Е.М. Саморегуляция и самопомощь при работе в экстремальных условиях. – М.: Академия, 1995. – 288 с.

<http://nuczu.edu.ua/>